

Nogmaals: De tragedie der werkwoordsvormen

I. VAN DER VELDE

I

In het septembernr. van *'Pedagogische Studiën'* vond ik het artikel van Oudkerk Pool: *'Spelling van de werkwoordsvormen: een didactische aanpak opnieuw bekeken'*.

Het heeft in zijn eerste gedeelte betrekking op het dictee, zoals dat als onderdeel voorkomt op blz. 212/213 van mijn dissertatie: *'De tragedie der werkwoordsvormen. Een taalhistorische en taaldidactische studie (1956)'*.

II

Men sta mij toe in mijn reactie op dit artikel te beginnen met een persoonlijk woord.

Toen ik 70 werd heb ik, mij baserende op de mogelijkheid van een voorlopig nog blijvende goede geestelijke en lichamelijke gezondheid, twee besluiten genomen:

1. Vóór mijn 75e jaar mijn bestuursfuncties en redactieschappen neer te leggen;
2. in mijn 80e jaar te stoppen met alle publicaties.

In mijn lange leven en in de vele functies die ik heb bekleed, waaronder 31 jaar lang het mede-redactieschap van *Pedagogische Studiën* (1938-1969) met - ik meen te mogen zeggen een actief aandeel, heb ik te velen gekend die niet op tijd 'afscheid' namen, dan dat ik tot de categorie wilde behoren, die men op grond van leeftijd en 'prestaties' graag ziet gaan. Aan beide besluiten heb ik mij (ik ben nu 81) - tot op heden gehouden. Maar Oudkerk Pools artikel noopt mij toch wel tot een wederwoord. Of ik op een eventuele latere reactie zijnerzijds nog zal ingaan, is voor mij de vraag.

III

Het onderzoek, zoals ik dat in het tweede deel van die dissertatie heb beschreven onder de titel *Research*, ligt thans 20-25 jaar achter mij. Van de

onderwijspraktijk ben ik vervreemd. Oudkerk Pool wèèt dit. Hij vroeg enige jaren terug mijn oordeel over een uitvoerig geschrift (een scriptie?). Ik schreef hem d.d. 18-11-1971: '... Ik ken de huidige situaties niet meer, de (door hem) besproken methodes niet, zelfs soms niet meer de gebruikte terminologie'.

Buitendien: Ik houd van afwisseling in de studie.

Men blijft er, geloof ik, geestelijk frisser bij en toen ik mijn dissertatie samenstelde stond al voor mij vast, dat ik mij daarna zou wenden tot de historische pedagogiek. De stellingen III, IV, V, VI bij die dissertatie getuigen van die voorkeur, die werkelijkheid werd, zoals blijkt uit talrijke artikelen, ook in dit tijdschrift, en uit boeken als *'Grote denkers over opvoeding'* (1e druk 1964) en *Jean-Jacques Rousseau, Pedagoog* (1967).

Van die vervreemding van het onderwijs in de praktijk is de konsekwentie dat ik momenteel niet meer beschik over enig apparaat om de gedachtengangen van Oudkerk Pool te controleren en te toetsen.

Hetgeen mij, eerlijk gezegd, niet spijt.

IV

Oudkerk Pool heeft nogal kritiek op een bepaald onderdeel - ik ben geneigd te zeggen 'onderdeeltje' van *'De tragedie'*, t.w. het proefdictee, dat, zoals gezegd, voorkomt op blz. 212/213 en dat door hem is overgenomen op blz. 396 van *P.St.* Hij heeft bezwaren, zelfs 'ernstige bezwaren' tegen het dictee en tegen de werkwijze. Van dit feit was ik op de hoogte, al jarenlang. Het zou ook merkwaardig zijn als er ergens geen onvolkomenheden zouden voorkomen in een zo omvangrijk onderzoek, dat men als eerste in den lande en op zijn eentje verricht naast een functie als inspecteur l.o. Dit 'op zijn eentje' zou kunnen worden misverstaan. Voor de research 'pur' geldt 'op zijn eentje' volledig, maar het betekent niet dat er geen wetenschappelijk contact met zeer gewaardeerde adviseurs is geweest. Oudkerk Pool brengt dank aan Prof. van Parreren, van wiens voor-

stellen tot wijziging hij 'de meeste' heeft 'overgenomen'. Ik blijf mij gelukkig prijzen, dat ik een eerste opzet nog heb kunnen bespreken met Prof. Kohnstamm, mijn 'hooggeachte leermeester', overleden op Oudejaarsdag 1951, later met Prof. Nieuwenhuis, mijn promotor, beiden grondig bekend ook met het lager onderwijs, beiden ook pedagoog; met de Neerlandici Prof. van Es te Groningen en Prof. Reichling te Amsterdam; tenslotte met Prof. Duyker te Amsterdam, psycholoog. Met dank aan deze beide laatsten, 'zeer in het bijzonder voor de bewijzen van medeleven bij de voltooiing' van 'De tragedie'.

Men leze het *Voorwoord* (blz. VII en VIII).

Tegenover Oudkerk Pool heb ik in mijn bovengenoemd schrijven de aanwezigheid van mogelijke onvolkomenheden volmondig erkend: 'Ik weet - en U herinnert er ook aan - dat U bezwaren had en hebt tegen het dictee. Ik kon en kan dat gemakkelijk accepteren'. Latere onderzoekers - in dit geval geldt het voor Oudkerk Pool - profiteren in de regel van de discussie en werken daardoor met minder risico. De normale gang van zaken op alle wetenschappelijk gebied.

Maar de docenten der proefklassen achtten het *zonder uitzondering* aanvaardbaar, zowel om de beide 'uitersten' te noemen, de hoofden en onderwijzers(-essen) der V.G.L.O. klassen en V.G.L.O. scholen als de directrice en rectoren der scholen voor V.H.M.O.

In de juistheid van eigen visie op de aanvaardbaarheid van het dictee ben ik gesterkt door dit unaniem oordeel van tientallen ervaren onderwijsmensen. Het lag dan ook - belangrijke faktor - in de sfeer van de toenmalige schoolse taalsituatie, die, begrijpelijk, het gebruik van redelijke taal stelde boven de destijds nog veelal voorkomende gewrongen zinsbouw in dictees door opeenhoping van onwerkelijke spellingconstructies. In dit opzicht dienen de proefdictees A en B van Oudkerk Pool beschouwd te worden als een terugval naar een vroegere periode met de (te) hoge waardering van spelling tegenover taal. We komen op blz. 100 op deze kwestie terug.

Ook de werkwijze en het daaruit voortvloeiende contact met de (voor mij vreemde) leerlingen zijn zonder enige kritiek aanvaard, zelfs - men vergeve mij - vaak geprezen. Tenslotte ben ik altijd nog een oud-schoolmeester.

Ik kan niet anders zeggen dan dat dit uitgebreide onderzoek in mijn herinnering ligt als een prettige en leerzame periode in mijn inspectoraal bestaan en achte mij destijds gerechtigd de paragraaf over 'De werkwijze' te besluiten als volgt (blz. 152):

'Er is getracht tot de bodem der kunde of onkunde door te dringen.

Op terzake doende vragen werd ingegaan, soms ook op niet terzake doende, dikwijls op zich zelf informatieve curiosa; afwijkende meningen voor zover zij publiek werden gemaakt, werden onderzocht. Een boeiend stuk schoolpraktijk, dat leerlingen, onderwijzer en proefleider pakte en voor beide laatsten in hoge mate instructief was'.

V

Enkele opmerkingen naar aanleiding van het dictee

Oudkerk Pool wekt - ik neem gaarne aan onopzettelijk - toch de indruk dat deze dissertatie hoofdzakelijk, althans voor een belangrijk gedeelte, op dat proefdictee berust. Deze indruk is volstrekt onjuist, hetgeen ik met exacte cijfers zal aantonen.

De dissertatie telt 445 bladzijden, onderverdeeld als volgt:

Deel I	Historie	- blz.	3-122
Deel II	Research	- blz.	123-353
Deel III	Therapie?	- blz.	355-437

Het dictee valt onder *II Research*. Ter nadere oriëntering van de lezers volgen hieronder de onderdelen van de Research in hoofdstukken:

Hs. XIII	Doel en organisatie van het onderzoek	- blz.	123-142
Hs. XIV	De herkenning	- blz.	143-211
Hs. XV	De beheersing	- blz.	212-247
Hs. XVI	De motivering	- blz.	248-302
Hs. XVII	Het werkwoord in het vrije schriftelijk taalgebruik	- blz.	303-353

Het dictee en zijn besprekingen valt onder Hs. XV: De beheersing en wel op blz. 212-229. Het is dus niet meer dan een onderdeel van de totale research, al wordt er natuurlijk later nog wel weer eens op teruggekomen.

Het heeft nu eenmaal in het totaal van het onderzoek een functie, zij het een zeer beperkte functie en openbaart weinig nieuws.

Dat laatste geldt ook voor de dictees van Oudkerk Pool. Maar in het totaal van het onderzoek wilde ik het als gangbaar onderdeel van het 'taal'-onderwijs niet missen. Oudkerk Pool blijkt - en dat is nu een mijner 'ernstige bezwaren' tegen zijn zienswijze - onvoldoende oog te hebben voor de veel essentiële onderdelen, die mij - en blijkens de zeer vele recensies vele anderen met mij - uiterst nuttige en volstrekt nieuwe gegevens hebben verschaft over de relatie leerling-werkwoordsvormen, t.w. (zie boven):

Hs. XIV De herkenning
 Hs. XVI De motivering
 Hs. XVII Het werkwoord in het vrije schriftelijk taalgebruik.

Zijn 'beschouwingen' verliezen hun betekenis, omdat hij aan deze veel fundamentele categorieën voorbijgaat. Het is natuurlijk geen toeval, dat in mijn dissertatie aan hs. XIV: De herkenning 68 blz., aan hs. XVI: De motivering 54 blz., aan hs. XVII: Het werkwoord in het vrije schriftelijk taalgebruik 50 blz., aan hs. XV: De beheersing slechts 35 blz. worden besteed en van deze 35 slechts 18 reekstreeks aan het dictee. De 17 overige los van het dictee staande 'Na-onderzoekingen' openbaren opnieuw een nieuw - en onverwacht - feit (blz. 242).

Als talloze proefpersoontjes de werkwoorden a. niet eens als werkwoord herkennen, b. ze evenmin herkennen in hun concrete grammaticale situatie, als zij c. bovendien bij de motivering nog 'bewijsvoeringen' produceren voor - ik zeg niet: 'de gekozen schrijfwijze', ik zeg 'de uit hun pen gevloeide schrijfwijze' - die niets blootleggen dan onkunde en verwarring, dan kunnen zij immers niet anders dan fouten maken. En dan vraagt men zichzelf af, of het in onze scholen - en klaarblijkelijk ook door Oudkerk Pool - zo hoog op de waarderingslijst geplaatste werkwoorddictee die 'ere'plaats wel verdient.

Ik licht toe:

Leerling A 11 (School A, nr. 11 alfabetisch) werkt onberispelijk, alle werkwoorden die in het proefmateriaal voorkomen, een opstel van een jongen uit een VI klasse (zie blz. 146), enigermate aangepast aan het doel waarvoor het gebruikt zou worden, alle

50 werkwoorden worden niet alleen herkend, maar hun vorm wordt ook juist benoemd. Zijn resultaat is dus:

50 herkend,
 geen enkel fout benoemd,
 50 goed.

p. 182:

Het resultaat van G 10 (School G, nr. 10 alfabetisch). Hij herkent 'gleed' als werkwoord en herkent 'gleed' als verleden tijdsvorm. Prima! Maar waarom 'onherbergzame', dat in zijn werk onmiddellijk aan 'gleed' voorafgaat, een werkwoord is en dan een tegenwoordige tijdsvorm - of waarom 'paarden', dat onmiddellijk op 'gleed' volgt, eveneens een werkwoord is en dan nog wel in de functie van 'hele werkwoord' (zie verder), plaatst voor raadsels. Het resultaat van G 10:

Hij vindt 74 werkwoorden, waar er 50 zijn.
 Van die 74 zijn 65 geen werkwoord.
 Als werkwoord herkend dus 9.

Van die 9 is één goed benoemd: i.c. *gleed*. Het 'h.w.w.' in de 3e en 6e kolom betekent niet hulpwerkwoord, wat men zou vermoeden. Het is een afgesproken aanduiding voor 'hele werkwoord', om de termen infinitief of onbepaalde wijs te vermijden. Van de resterende 8 is *gehuld* t.t., *was* een t.t., *vallen* een deelwoord, *hadden* 'hele werkwoord', *dus* een infinitief, *ingezet* v.t., *spreekt* v.t., *doe* deelwoord, *verdient* v.t.

We geven volledigheidshalve naast deze twee uitersten een meer algemeen overzicht:

blz. 187

Gemiddelden per leerling

Opstel

aantal w.w. 'herkend'

van de werkelijke w.w.

totaal

fout

goed

juist benoemd

niet-opleiding

42.9

14.5

28.4

19.5

bestemd voor U.L.O.

47.7

3.8

43.8

35.2

bestemd voor V.H.M.O.

47.8

2.8

45.-

38.2

Alleen al uit deze tabel (een van de vele) blijkt, welke groep leerlingen het zwaarst door de 'tragedie' wordt (werd) getroffen; het zijn (waren) de leerlingen die niet voor 'opleiding' bestemd zijn (waren). Om in de

stijl te blijven: 'een tragisch sociaal verschijnsel', dat zich over de gehele linie demonstreert. Zoals die achterstand in taalbeheersing en taalgebruik bij kinderen uit 'lagere' maatschappelijke kringen zich

reeds eerder demonstreerde in mijn eerste grote onderzoek:

'Woordenschatonderzoekingen bij leerlingen van zesde klassen van Amsterdamse lagere scholen.

I. De samenstelling van een woordtest.

II. Het verband tussen woordenschat, intelligentie en sociaal milieu'.

(Mededelingen van het Nutsseminarium voor Pedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam. No. 18 Groningen - Den Haag 1931.

En nu ik deze feiten weer onder ogen krijg, wordt mij opnieuw duidelijk, wat de twee hoofdmotieven zijn geweest op grond waarvan ik mij, op het gebied van taaldidactiek en taalresearch, meer dan veertig jaar zoals dat heet, heb 'ingezet':

- a. De strijd voor werkelijk taàlonderwijs, waarin het voor mij de vraag is geweest, of het dictee daarin een plaats heeft verdiend, en zo ja, dan toch zeker niet in de negentiende-eeuwse vorm, waarin Oudkerk Pool het propageert;
- b. en binnen die strijd toch wel als leidend principe het realiseren van de mogelijkheid, kinderen uit de 'lagere' sociale kringen de taal te leren hanteren op het niveau van kinderen uit de 'hogere' sociale kringen.

Ik verwijs ten deze naar de beide artikelen, die ik onder de titel *Spelling - Taal - Sociale milieus* - publiceerde in *Moer - Tijdschrift voor het Onderwijs in het Nederlands*, 1969/1970, blz. 7-12 en blz. 40-44, waarin ik tot de conclusie mocht komen op grond van aldaar becijferde gegevens (blz. 43):

'Zowel wat het numerieke woordbezit als wat de aanwending van dit woordbezit in schoolse opstellen betreft, blijken deze volksschoolleerlingen over dezelfde taalvaardigheid te beschikken als de betrokken gymnasium-leerlingen'.

Het betrof hier mijn eigen leerlingen, leerlingen van een school uit de Amsterdamse havenbuurt.

VI

'Tragedie' en 'chaos'

Met het woord 'Tragedie' ga ik verder. Oudkerk Pool erkent dat er een 'tragedie' bestaat (blz. 393): 'Van der Velde heeft de tragedie aangetoond, en ik heb geen enkele reden om de tragedie te ontkennen'. Er 'blijkt een grote chaos in het denken over deze materie bij diverse groepen leerlingen'.

Een beter bewijs voor het bestaan van deze 'grote chaos' dan het aan dit citaat voorafgaand werk van leerling *G 10* laat zich haast niet denken. Wat er in hemelsnaam in de geest van deze jongen is omgegaan, zal wel eeuwig een raadsel blijven. Maar een dergelijke mate van onbegrip is bestaanbaar gebleken en de betrokken docent heeft bij het nabezoek geen opheldering kunnen verschaffen. Wel valt het op dat vele woorden die met h.w.w. (hele werkwoord) zijn aangeduid, eindigen op *en*: paarden, wolven (vele malen konsekvent), personen, dieren, vastberaden, hadden.

Hij heeft t.a.v. deze *-en* woorden klaarblijkelijk een voor hem bestaand en door hem aanvaard benoemingsprincipe toegepast. Maar wat er dan weer voor werkwoordelijks is aan 'meteen daarop' en 'Hammerfest', ook aangeduid met *h.w.w.*, zal wel nooit iemand doorgronden.

De conclusie van onze onderzoekingen, waarbij in totaal betrokken waren ruim 60 scholen van gevarieerde aard: derde en zesde klassen van Lagere Scholen en eerste klassen van scholen voor Voortgezet Onderwijs, V.G.L.O., N.O., U.L.O. en V.H.M.O., met tezamen ruim 1500 leerlingen, wordt door Oudkerk Pool dan ook niet aangetast. Die conclusie is te vinden op blz. 359 van mijn dissertatie.

Zij luidt:

'Onze werkwoordsdidactiek faalt voor vele tienduizenden leerlingen van L.O., V.G.L.O., N.O., en U.L.O., vermoedelijk 80.000 - 100.000 per jaarklasse. Naar van Schendels roman: 'Een Hollands drama'.

In totaal geldt deze conclusie voor ongeveer 40% der leerlingen.

Nu zou men kunnen zeggen: Akkoord, maar dit is een resultaat van 20 jaar geleden. Akkoord, zeg ik dan mijnerzijds, maar dit percentage kwam op 41% bij onderzoekingen van recente datum van het Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling (C.I.T.O.).

Die onderzoekingen hadden in 1970 betrekking op ongeveer 44.000 leerlingen en in 1971 op ongeveer 60.000 leerlingen. Het aantal zesde-klas-leerlingen bedroeg in 1969 221.709. Dat zal in 1970 en 1971 wel van ongeveer dezelfde grootte zijn geweest. *Falen doen dus 40-41%*. Nog geen voldoende motief tot radicale vereenvoudiging?

VII

Enige contra-kritiek

Voor ik nu naar mijn slotparagrafen ga, moet ik

toch nog wel even wijzen op enkele gevallen van onnauwkeurig en (of) onvolledig lezen bij mijn opponent, waarvan de gevolgen zijn onjuiste conclusies, die ik niet onopgemerkt mag laten passeren.

Ik beperk mij tot twee punten:

- a. De categoriale indeling der werkwoorden;
- b. De prefix-werkwoorden.

In beide gevallen wordt duidelijk, hoe onverantwoord het is uit de samenhangende totaliteit van een groot onderzoek als in dit proefschrift beschreven wordt, een onderdeelje i.c. het dictee - te isoleren en op dat geïsoleerde fragmentje een aanval op te bouwen.

a. De categoriale indeling berust op bevindingen uit hs. XVII:

Het werkwoord in het vrije schriftelijk taalgebruik. (blz. 303-353). Naar het mij voorkomt een betrouwbare en bovenal: Een niet-beïnvloede bron. Het materiaal is n.l. verkregen uit 4 × 100 vrije opstellen, telkens 100 uit ieder der leerjaren III-IV-V-VI, met 15 uit dit materiaal afgeleide tabellen.

Aan onverkorte weergave der verkregen resultaten valt dus niet te denken.

De werkwoorden, die in deze 400 opstellen voorkomen, worden ingedeeld in vier categorieën (blz. 309). Deze onderverdeling berust op specifiek woordelijke spellingmoeilijkheden.

I. Sterke werkwoorden, waarvan de stam eindigt

p. 310.	13757 w.w.	In procenten
categorie I	618	4,5%
categorie II	147 1107	1,1 - 8,1%
categorie III	342	2,5 -
categorie IV	12650	91,9 -

Uit kolom 3 blijkt dus, dat de categorieën I, II en III slechts 8,1% vormen van het totale aantal gebruikte werkwoorden. *Maar juist op deze 8,1% richt zich de w.w.-didactiek der L.S.*

Naar ons weten was in het begin der vijftiger jaren nog nimmer een onderzoek ingesteld naar de frequentie van de individuele werkwoorden in het vrije schriftelijk taalgebruik van lagere-school-leerlingen. p. 316.

Er blijkt verder uit de tabellen 5 t/m 9 dat binnen de drie eerste categorieën een zeer beperkt aantal, in feite 12, een duidelijke hegemonie bezitten, de overige komen sporadisch voor. Die *twaalf* zijn:

op een *d*. Het is de bekende groep bieden, rijden, vinden, houden enz.

II. Zwakke werkwoorden, waarvan de stam eindigt op een *d*. Tot deze groep behoren o.a. antwoorden, voeden, kleden, luiden enz.

III. Zwakke werkwoorden, waarvan de stam eindigt op een *t*: wachten, rusten, groeten, praten enz.

IV. Alle overige werkwoorden. Een nadere indeling is op blz. 309 te vinden.

Op blz. 387 stelt Oudkerk Pool de vraag: 'Is het wel juist dat de drie eerder genoemde groepen zo onevenredig veel aandacht moeten krijgen?' 'Moeten krijgen?' Dit is een voorbarige en onjuiste conclusie, die Oudkerk Pool had kunnen vermijden, als hij goed gelezen had. Hij beroept zich op mijn oude vriend Post, helaas, als ons beider leermeester Kohnstamm, ook overleden. Hij had Post niet behoeven te consulteren. Het antwoord had hij bij Van der Velde zelf kunnen vinden. Ik zou het in Oudkerk Pool gewaardeerd hebben, als hij ook enkele gegevens had ontleend aan mijn tabellen met hun nauwkeurige tellingen en berekeningen, essentiële onderdelen. 'Van onevenredig veel aandacht' is geen sprake. De categorieën worden onderscheiden, noodzaak voor het verdere onderzoek en de daaruit afgeleide conclusies, die, naar zal blijken, juist een tegenstelde tendentie hebben.

De tabellen 3 en 4 geef ik hieronder verkort weer. In deze 400 opstellen komen in totaal 13.757 werkwoordsvormen voor, in aantal en naar procenten onderverdeeld als volgt.

categorie I: houden, vinden, worden, rijden.
 categorie II: branden, kleden, antwoorden.
 categorie III: praten, heten, wachten, zetten, rusten.

Respectievelijk per categorie: I. 548; II.64; III. 252 - totaal 864. d.i. 78%! De overige 1107 - 864 = 243 behoren tot 74 w.w. Men zal nu onze conclusie begrijpen: 'Er is dus een frappante, beter tragische, discongruentie tussen het woordelijk apparaat dat de school offreert - de talloze woorddoefeningen, die een onevenredig aandeel van de 'taaltijd' voor zich opeisen - en het apparaat, dat de leerlingen voor hun expressie behoeven'.

Men kan in deze conclusie toch moeilijk een aan-

sparing zien, om in het onderwijs tot nog grotere accentuering van de betrokken categorieën te komen!

En op blz. 332 volgt een tweede waarschuwing: 'De discrepantie tussen aanbieding en aanwending is onrustbarend groot. Een werkwoordsdidactiek die als de huidige (\pm 1950) streeft naar volledigheid, is tot mislukking gedoemd.

Zij drukt loodzwaar op het jonge schoolkind, dat blijkens de resultaten van hoofdstuk XIV, XV en XVI niet tegen deze didactiek is opgewassen'.

Op blz. 408 volgt een derde waarschuwing. We hebben eenzelfde kort dictee met 10 werkwoordsvormen, waaronder vormen van wachten en praten, opgegeven aan 100 leerlingen van derde klassen en 100 leerlingen van zesde klassen.

De kinderen der derde klassen maakten bij wachten en praten resp. 9 en 2 = 11 fouten; *de 'getrainden', drie jaar later*, resp. 22 en 15 fouten, samen 37 fouten. 'Klaarblijkelijk geldt: 'Hoe minder men deze vormen tot object van behandeling maakt, hoe meer kans er is dat de leerlingen ze zuiver schrijven; hoe minder men deze bodem beroert, hoe beter vrucht hij levert'.

Men zou haast willen vragen: 'Lèert de L.S. met haar w.w. dictees de leerlingen dan fouten maken?'. Oudkerk Pool geeft zelf aanleiding tot deze vraag. Zie hieronder: 54 fouten in het deelwoord *gezouten* en 32 in *uitgevochten*.

b. De prefix-werkwoorden. 'Bij Van der Velde kom ik (Oudkerk Pool) daarover niets aan de weet (behoudens berokkent - zin 13).'

Dat Oudkerk Pool bij Van der Velde 'niets aan de weet' komt, bewijst alleen, wat ik reeds zei, dat hij onnauwkeurig en vooral onvolledig of helemaal niet leest. Ze komen aan de orde o.a. op blz. 408: 'Het overzicht kan hiermede niet worden afgesloten. Specifiek w.w.-moeilijkheid is zeker ook de klankovereenkomst bij verschillende schrijfwijzen, zoals die voorkomt bij die w.w. der prefixgroep, die een verleden deelwoord hebben op *d*:

- hij *beduidt* - hij heeft *beduid*;
- het *gebeurt* - het is *gebeurd*;
- hij *erbarmt* zich - hij heeft zich *erbarmd*;
- hij *herkent* - hij heeft *herkend*;
- hij *ontwapent* - hij heeft *ontwapend*;
- hij *verbeeldt* zich - hij heeft zich *verbeeld*;
- hij *mishandelt* - hij heeft *mishandeld*".

De lijst uit 'De tragedie' is voor uitbreiding vatbaar:

- hij *omarmt* - hij heeft *omarmd*;

- hij *onderhandelt* - hij heeft *onderhandeld*.

Over de prefixgroep wordt ook nog gesproken op blz. 426 en 427, afsluitend op blz. 430 en 431. 'De laatste grote moeilijkheid biedt de prefixgroep. Een groep waarin veel fouten voorkomen' enz. We komen bij Van der Velde toch wel iets over de prefix-werkwoorden 'aan de weet', n.l. daar, waar ze in het grote systeem passen.

Oudkerk Pool heeft zich, komt mij voor, op een - voor hem - gevaarlijk pad begeven, toen hij zich bond aan een onderdeelje, het dictee. Men kan nu eenmaal niet zonder risico een detail plukken uit een zo samenhangend geheel als *De tragedie der werkwoordsvormen* is.

En dan bij iemand, die aan dat onderdeel als onderzoekmedium weinig waarde hechtte, klaarblijkelijk in tegenstelling tot zijn kritikus.

Laat ik nu ook eens een detail plukken. Het gaat om het deelwoord *geweven*, bij Oudkerk Pool op blz. 388. In *geweven* maakten bij Van der Velde 3 leerlingen een fout, bij Oudkerk Pool 4. Maar als hij nu de deelwoorden *gezouten* en *uitgevochten* in zijn dictee opneemt, 'verandert het beeld'.

Dat stond van te voren vast. Er verschijnen resp. 54 en 32 fouten. Zij worden niet nader omschreven. Ik vermoed dat in *gezouten* wel de *t* van de verleden tijd herhaaldelijk zal zijn verschenen, bij *uitgevochten* misschien eveneens *tt*.

Een *d* of een *t* in een werkwoordsvorm lokt uit tot verdubbeling en een groot aantal leerlingen loopt er in. Vandaar mijn vraag: 'Leert de L.S. met haar w.w.-dictees de leerlingen dan fouten maken?'

En daarmee onderstreept hij het grote bezwaar dat wij, zoals zoveel oudere strijders voor goed 'tââl'-onderwijs hadden en hebben tegen dictees als Oudkerk Pool componeert. Dictees met gewrongen zinconstructies door opeenhoping van spellingmoeilijkheden, en als zodanig slecht Nederlands.

Van der Velde geeft 30 moeilijkheden (ik houd niet van dat jargon 'item') in 20 zinnen, Oudkerk Pool in A 50 in 23 zinnen, resp. $1\frac{1}{2}$ en $2\frac{1}{8}$ per zin.

Is A 7: 'De te verwachten maatregelen gingen zij samen bepraten' goed Nederlands? Voor mij 'dictee taal', ouderwetse dicteetaal.

Aanvaardbaar is voor mij wel:

'Zij gingen samen praten over de maatregelen die te verwachten waren'.

Wat is het tâalgehalte in A 19:

'Moeder schudde ongelovig haar hoofd, omdat mijn zusje zoveel geld heeft verdiend'. Aanvaardbaar is voor mij weer wel: 'Moeder schudde haar hoofd. Zij kon niet geloven, dat mijn zusje zoveel

geld heeft verdiend'. In beide gevallen worden de werkwoordsmoeilijkheden gehandhaafd. Misschien kwesties van stijlgevoel? Maar ontwikkeling van het stijlgevoel is een faktor bij taal-onderwijs! Trouwens: ik geloof dat er taaldidactisch en psychologisch betere wegen en methoden bestaan om tot spellingkontrolle te komen dan het dictee, wegen en methoden die Oudkerk Pool toch uit de vakliteratuur bekend moeten zijn.

VIII

Nieuwe? voorstellen

Oudkerk Pool komt aan het slot met twee voorstellen:

- a. Een behandeling van de spelling der werkwoorden, die naar een latere datum wordt verschoven.
- b. In samenhang daarmee een vermindering van het aantal lesuren, aan de behandeling der werkwoorden besteed.

Redelijke voorstellen, maar zij zijn géén van beide 'nieuw' en geen oorspronkelijke vondsten van Oudkerk Pool. Men had mogen verwachten, dat hij de historie van het onderwerp dat hem klaarblijkelijk zo na aan het hart ligt, beter kende.

- a. Hij koppelt een latere behandeling aan een 'longitudinale leerplanconstructie'.

Het denken over een longitudinale leerplanconstructie is op dit moment vrijwel gemeengoed en als zodanig ook mij al jarenlang vertrouwd. Maar zij is voor een wat uitgestelde behandeling van de spelling der werkwoorden niet noodzakelijk. Reeds veertig jaar geleden, toen het hele begrip 'longitudinale leerplanconstructie' nog in de schoot der goden verborgen lag, heb ik voor een opschuiving van deze behandeling gepleit, t.w. in *Luisteren of zien. Auditieve of visuele grondslag van het spellingonderwijs*.

Opgenomen in de serie: *Didactische Monografieën* onder redactie van Ph. Kohnstamm en G. van Veen. Groningen 1934. Op blz. 75 schreef ik: 'De meest geschikte periode voor het bevorderen van de bewuste keuze zal vermoedelijk de tweede helft van het zesde leerjaar zijn'. Dat hij misschien dit veertig jaar oude geschrift niet kent, valt gemakkelijk te vergeven.

Maar dat hij het *Voorwoord* van 'De tragedie', het

werk dat hij in een zijner onderdelen attakeert, niet blijkt te kennen, valt niet te vergeven.

Uit de slotalinea n.l. blijkt, wat ik boven onder a en b stelde:

Oudkerk Pool is in deze voorstellen, die hij opdiend 'bij wijze van epiloog' (blz. 396), niet oorspronkelijk. Ik citeer de laatste alinea van het voorwoord van 'De tragedie', dat, zoals bekend, dateert uit 1956 (blz. XVIII):

'Als de onderwijzer de moed heeft te wachten tot het moment waarop het psychisch en dus ook taaldidactisch verantwoord is met het eigenlijke onderwijs in het zuiver schrijven der werkwoordsvormen te beginnen, voor ons in het Ve leerjaar, meer in de tweede helft dan in de eerste, kan men o.i. volstaan met 1 à 1½ uur per week aan dit onderwijs te besteden, en dat uitsluitend in klasse V en VI. Er komt dan zowel in klasse III en IV als in klasse V en VI tijd vrij voor een betere verzorging van het persoonlijke mondeling en schriftelijk taalgebruik dan thans het geval is. In het bevorderen van deze laatste mogelijkheid ligt het laatste doel van dit geschrift'.

- a. Ik heb (na 1934) op grond van moderne ontwikkelingen:

verbeterde sociale leefsituaties, ruimere lectuurvoorziening, wat doeltreffender taaldidactiek op meer individuele basis, een minder ingrijpende opschuiving mogelijk geacht, van de tweede helft van het zesde leerjaar naar de tweede helft van het vijfde leerjaar.

- b. Maar ook dan achtte ik het mogelijk te volstaan met 1 à 1½ uur per week.

Dat betekent, bij ongeveer 40 werkweken per leerjaar, 40 à 60 lesuren per leerjaar. 'Onderwijs-economisch' – ik hanteer hier Oudkerk Pools terminologie – is zijn voorstel dus evenmin nieuw.

- c. Dat 'andere aspecten van de Nederlandse taal' dan kunnen profiteren van de 'winst in de tijd (Oudkerk Pool) – men herleze de slotzin van het *Voorwoord*. Een heel oude gedachte, vooral voor hen die voor meêr pleiten dan alleen voor herziening der werkwoordelijke didactiek. Zoals ik zulks opnieuw deed in *Spellingvereenvoudiging. Onderwijskundige en sociale noodzakelijkheid*, Amsterdam/Den Haag, 1968, een boekje dat ik schreef in samenwerking met de *Algemene Nederlandse Onderwijzers Federatie (A.N.O.F.)*.

Men leze het slothoofdstuk: *Mogelijkheden voor werkelijk taalonderwijs* (blz. 119–138), en dan vooral

de slotzin:

We stroomlijnen onze gebruiksvoorwerpen, onze meubelen, onze auto's, onze machines en onze schepen, laten we nu eindelijk ook onze spelling gaan stroomlijnen. Op basis van het leerbaarheidsprincipe'.

IX

De weg naar het slot

Prof. dr. Jac. van Ginneken publiceert in 1917 zijn beroemde en destijds veel gelezen brochure: 'Als ons moedertaalonderwijs nog ooit gezond wil worden'. Als nog ooit dat onderdeel van ons moedertaalonderwijs, dat we 'Schrijfwijze der werkwoordsvormen' noemen, 'gezonder' zal worden, zullen er andere dingen moeten gebeuren dan tot nu toe zijn gebeurd. Als men de meer dan veertigjarige strijd om die genezing heeft gevolgd, vele voorstellen tot 'gezond'-making heeft gekend, zelf heeft geprobeerd als 'medicus' op te treden, en als men dan nog door een der laatste 'medici' het bestaan van een 'tragedie' en het bestaan van 'een grote chaos in het denken over deze materie bij diverse groepen leerlingen' hoort bevestigen, dan wordt het duidelijk dat een heel andere weg dan de tot nu toe gebruikelijke moet worden ingeslagen. Iedere 'medicus' heeft heilig geloofd in de doeltreffende 'werking' van zijn receptuur en is binnen eigen kring waarschijnlijk geslaagd. Maar steeds is bij uitbreiding, bij de overdracht aan anderen, teleurstelling gevolgd. Die 'heel andere weg' is er. Ik heb hem reeds in 1956 aangegeven op blz. 402/403 van mijn dissertatie: 'Er zijn om de huidige verbale spellingdebacle te boven te komen, twee oplossingen mogelijk:

Men kan zoeken naar een radicaal vereenvoudigde verbale spelling of men kan streven naar een therapeutisch-werkende didactiek'. De therapeutisch-werkende didactiek heeft m.i. (zie boven) gefaald en zal, op grond van de lessen der historie, blijven falen. We zullen moeten streven naar de natuurlijke weg: Doorvoering van de regel der beschaafde uitspraak, zoals dat in een aanvaardbaar-gematigde vereenvoudigde spelling tot uitdrukking kan komen. Op de steun en medewerking van het onderwijzerscorps zal m.i. op grond van het A.N.O.F. standpunt gerekend kunnen worden. Alleen op die wijze kan een einde komen aan het ontstellende aantal improductieve leerlingenlesuren, van welker bestaan de Nederlandse school zich klaarblijkelijk niet bewust is en welk feit de resultaten van ons 'moedertaal'-onderwijs tot in de grond bederft.

Hoe hardnekkiger men – met of zonder dictee – de huidige spellingtraditie handhaaft, hoe hardnekkiger men de grote massa van de volkskinderen op hun taalachterstand fixeert.

Als ik mijzelf iets verwijt over de konsekwenties van de ontdekte resultaten in 'De tragedie', dan is het wel het feit, dat ik destijds, in 1956 dus, niet veel resoluter de noodzakelijkheid van een vereenvoudigde spelling heb bepleit.

Uit het *Vlaamse Tijdschrift voor Opvoeding en Onderwijs: 'Persoon en Gemeenschap'* neem ik verder over wat ik over dit probleem schreef in het januari-nummer 1974 (blz. 210-225).

Het is, om nog even terug te vallen op het 'persoonlijk feit' van blz. 95 het artikel dat ik als mijn laatste had beschouwd.

X

Improductieve leerlingenlesuren

Van improductieve lesuren mag men o.i. zeker spreken, wanneer 40%, 41% van de leerlingen die bij deze lesuren betrokken zijn, zich de leerstof die behandeld wordt, niet vermogen eigen te maken. Dit zijn de percentages die het resultaat waren van ons eigen onderzoek in 1956 over ongeveer 1.500 leerlingen van zesde klassen lagere school en van eerste klassen van het voortgezet onderwijs en van de Cito-onderzoeken in 1970 en 1971, resp. over ongeveer 44.000 en ongeveer 60.000 zesde-klas-leerlingen. In concreto: op een zesdeklassegrootte in 1969 van 221.709 zou dit in 1969 hebben betekend $41 \times 2217 = 90.897$ leerlingen.

In 1969 zouden dus ruim 90.000 zesdeklasse-leerlingen de instructie over de werkwoorden niet hebben kunnen volgen.

Hier hebben we een grondgegeven, dat als basis voor onze verdere berekeningen kan dienen.

De werkwoordsvormen worden in onze scholen normaliter onderwezen in klasse IV, V en VI. Als in 1969 de zesde klasse 221.709 leerlingen telde, zullen Ve en IVe klassen resp. vermoedelijk ongeveer 240.000 en ongeveer 260.000 leerlingen hebben geteld. Tezamen 721.709 leerlingen.

Het foutenpercentage van 40%, 41%, houden wij maar aan. Het blijft natuurlijk mogelijk dat het in IV en V lager, maar toch ook wel hoger had kunnen liggen. Bij ons weten bestaan hierover geen gegevens.

Om de berekeningen overzichtelijk te houden, werken we verder met afgeronde getallen, d.w.z. met

een 'onmachtpercentage' van 40 en een leerlingentotaal van 700.000. 40% van 700.000 is 280.000. De werkwoordsvormen bleken in 1969 dus improductieve lesuren te zijn, van absoluut ontbreken van enig begrip tot nog-niet voldoende begrip, voor 280.000 leerlingen van klasse IV, V en VI.

Hierin is verdisconteerd, maar het is onbekend in welke mate, de stijging van de moeilijkheidsgraad van IV naar VI. Het is ook zeer de vraag, of deze stijging berekenbaar is.

Van de aantallen leerlingen over naar de aantallen 'taal-lesuren'. Het aantal lesuren voor 'taal' ligt normaal tussen 5 en 6, waarvan gemiddeld 4 tot 5 voor spelling, waarvan weer gemiddeld in klasse IV-V-VI 2.30 à 3 uur voor de werkwoordsvormen. Het aantal werkweken per jaar ligt op even 40. We ronden weer af: Het aantal lesuren voor 'taal' bedraagt per leerjaar 40×5 is 200; voor de totaliteit spelling 40×3.30 à 4 is 140 à 160, laat ons zeggen 150; voor de werkwoorden 40×2.30 à 3 is 100 à 120. Dit betekent – en daarmee komen we tot onze conclusie – dat in 1969 het totaal aantal improductieve leerlinglesuren voor het onderwijs in het zuiver schrijven der werkwoordsvormen zou hebben gelegen tussen 280.000×100 is 28.000.000 en $280.000 \times 120 = 33.600.000$.

Weer afgerond: 30.000.000.

Onze Nederlandse school veroorlooft zich dus, in de drie hoogste leerjaren, per jaar in totaal dertig miljoen leerlinglesuren te distribueren over 280.000 van haar leerlingen zonder voldoende rendement. Als aanbidding van wat, voor de grote massa der docenten, niet meer is dan een versleten fetisch.

XI

De financiële zijde van het probleem

Aan een gespecificeerde kostenberekening wagen we ons niet. Wij beschikken niet over de vereiste gegevens. Het veiligst lijkt ons daarom de taxatie over te nemen die we aantreffen in N.R.C. Handelsblad van 10 maart 1972: Door vervanging van leermiddelen voor België Fl. 35.000.000, voor Nederland fl. 70.000.000. Zeg te zamen 100.000.000 gulden. Nu doen zich twee problemen voor:

- A. Het probleem van de improductieve leerlinglesuren.
- B. Is een zo omvangrijke vervanging van leermiddelen noodzakelijk?

Ad. A. Het aantal improductieve leerlinglesuren taxeren we op grond van de hiervoor gaande berekeningen op ongeveer 30.000.000 per jaar. Men mag de vraag stellen: Is dat onderwijskundig, kinderpsychologisch, tegenover de ouders, financieel, te verantwoorden?

Aan een zo groot aantal kinderen drie jaar lang een materie onderwijzen, die duidelijk boven hun bevattings ligt? Wij kunnen ons geen modern bedrijf indenken, dat, allereerst, zo onvoldoende van de eigen bedrijfssituatie op de hoogte is, en ten tweede, dat ernstige waarschuwingen in de vorm van serieuze onderzoeken zo onberoerd over zich heen zou laten gaan.

Die werkwoordelijke onmacht is niet alleen een haast dagelijkse kwelling, maar zij bezit voor vele kinderen buitendien een uiterst pijnlijke consequentie met ernstige financiële gevolgen. Voor de schatkist!

We doelen op het zwaarwegende feit, dat het cijfer voor het vak taal, bij welks vaststelling de werkwoordelijke onmacht of onmacht dikwijls een doorslaggevende factor is, veelal beslist over het al dan niet doubleren van velen van de betrokken 40 t.h. der leerlingen.

Aan een numerieke taxatie wagen we ons evenmin als aan gespecificeerde kostenberekening, maar een grondig technisch-verantwoord onderzoek lijkt ons broodnodig.

Ad. B. Wij behoren nog tot de generatie die de vereenvoudiging-Marchant – die van 1934 – heeft meege maakt. Als hoofd van een volksschool in de havenbuurt van Amsterdam, als docent Nederlands aan cursussen van het destijds bestaande Instituut voor Arbeidersontwikkeling, als een der beide auteurs van een wegwijzer op het nieuwe pad, een boekje dat de naam droeg *In één week*. Deze naam is veelzeggend, omdat die naam precies aangaf, hoe snel ieder taalgebruiker zich de wijzigingen eigen kon maken.

Van uitgebreide vooronderzoekingen als Oudkerk Pool bepleit (blz. 385/386) 'met betrekking tot efficiëntie, affectiviteit, 'nieuwe' leermoeilijkheden, aanpassingsmoeilijkheden ten opzichte van het bestaande boekenbestand, en dergelijke' is in 1934 bij mijn weten nimmer sprake geweest en later is er evenmin behoefte aan gevoeld. (Zie het slot van dit artikel).

Op die cursussen van het I.v.A.O. kostte de 'inwijding' niet meer dan een halve les, met nog wat correctie achteraf. Maar het belangrijkste betreft natuurlijk de school. Er is in mijn herinnering geen

sprake van geweest, dat de scholen voorzien zijn van stapels nieuwe boekjes. Grote uitgaven lieten de crisisjaren trouwens ook niet toe. Er is overwegend volstaan met het doorstrepen van overbodig geworden lettertekens, meestal uitsluitend in de taalboekjes en soms in de leesboekjes.

Dat betekent dus: Niet zoo, maar zo, niet teekenen, maar tekenen, niet boomen, maar bomen, niet menschen, maar mensen, niet tusschen, maar tussen, enz. Voor controle werden soms gehele lesjes in de vereenvoudigde spelling overgebracht. Het is verwonderlijk geweest, hoe snel de kinderen zich aanpasten. Er is collega's Neerlandici en mij wel eens gevraagd dit feit te verklaren. Ik kan me geen 'verklaring' herinneren.

Maar momenteel zijn er aanwijzingen dat ook nu het overgrote deel der zonden tegen de huidige spelling als sneeuw voor de zon zal verdwijnen. Ook de werkwoordsfouten. Wat incidentele arbeid is op dit terrein reeds verricht, zowel bij lagerschoolleerlingen als bij . . . ouders van lagerschoolleerlingen. Zo door de heer W. van Oosten, logopedist te Badhoevedorp, gemeente Haarlemmermeer. Hij stelde een dictee samen met de diverse bekende werkwoordsmoeilijkheden en dicteerde dat op ouderavonden van drie scholen van uiteenlopende grootte in drie verschillende dorpen van deze gemeente.

Eerst in de huidige spelling, daarna in vereenvoudigde spelling. Hieronder het resultaat:

School in:	Aantal ouders	Aantal fouten		vereenv. spelling
		huidige spelling totaal	gemiddeld	
Badhoevedorp	90	85	1	20
Hoofddorp	39	152	4	7
Zwanenburg	76	336	4½	16
3 scholen	205	573	—	43
gemiddeld per ouder		2½	—	½

Het aantal fouten gemiddeld bedraagt dus in de vereenvoudigde spelling slechts 1/14 deel van dat in de huidige spelling d.i. 7,1%.

Het experiment is ook toegepast op een zesde klas lagere school. Met ongeveer dezelfde resultaten. Van Oosten bleek echter bij navraag niet meer in het bezit te zijn van de precieze gegevens. Dit laatste experiment heeft enkele gevolgen gehad, die het vermelden waard zijn.

Een aantal kinderen bleek nl. zo bekoord door, zo gewonnen voor de vereenvoudiging, dat ze die in hun werk bleven toepassen, wat natuurlijk 'ontoe-laatable' was. Ieder experiment heeft nu eenmaal onvoorziene risico's!

Van Oosten heeft het dan ook niet herhaald. Er was nu eenmaal geen wettelijke sanctie. Maar deze kinderen volgden de natuurlijke weg, die in dit geval ook de betere was.